

Kildebank til Jødiske stemmer fra Holocaust

Vi gjorde også modstand

Tema 11

At rejse sig i ghettoerne – var at gøre modstand

Denne kildebank består af uddrag af forskellige europæiske jødiske kilder til Holocaust. Uddragene er gengivet med tilladelse fra rettighedshavere, og må ikke anvendes i andre sammenhænge uden indgåelse af ny aftale herom. Redaktionen har bestræbt sig på at finde frem til alle rettighedshaverne. Skulle nogen mangle, kontakt venligst redaktionen.

At smugle et brød var at gøre modstand
At undervise i hemmelighed var at gøre modstand
At samle informationer og udbrede illegalt nyhedsbreve var at gøre modstand
At advare og nedbryde illusioner var at gøre modstand
At redde en Torah-rulle – var at gøre modstand
At smugle folk over grænser – var at gøre modstand
At nedskrive begivenheder og skjule optegnelserne var at gøre modstand
At hjælpe mennesker i nød var at gøre modstand
At stå med tomme hænder imod morderne – var at gøre modstand
At gøre oprør i dødslejrene – var at gøre modstand
At rejse sig i ghettoerne – var at gøre modstand
At fastholde sin menneskelighed var at gøre modstand
At skjule sig var at gøre modstand
At flygte fra ghettoen og leve som partisan – var at gøre modstand
At lytte til musik – var at gøre modstand
At sabotere nazisterne – var at gøre modstand

Digt af Haim Guri & Monia Avrahami:

Opstandens ansigter, (oversat af Therkel Stræde) fra [det israelske ghettokæmpermuseum Beit Lohamei Haghettaots hjemmeside](#)

At rejse sig i ghettoerne – var at gøre modstand

Kontekst

I nogle ghettoer blev der dannet hemmelige, væbnede modstandsgrupper. Det skete på trods af de usle, trange kår og de mange forvirrende og modsatrettede oplysninger om, hvad der udgjorde den bedste strategi til at håndtere tyskernes jødepolitik. Nazisterne vildledte nemlig jøderne i ghettoerne. Gentagne gange forsikrede de jøderne om, at så længe de forholdt sig i ro og arbejdede, som de skulle, ville der ikke ske dem noget. Omvendt ville opstand være en direkte billet til de østlige lejre. De jødiske modstandsgrupper troede dog ikke på de tyske løfter. De tog kampen op, når nazisterne ville tømme ghettoerne og sende indbyggerne til udryddelseslejrene.

Det var en ekstrem ulige kamp, fordi ghettoens beboere i forvejen var udsultede og udmattede, og fordi det både var dyrt og besværligt at smugle våben ind i ghettoerne. Det var farligt at deltage i væbnede opstande. Blev man fanget, risikerede man ikke kun sin egen død, men også sin families død - og sågar, at hele ghettoen blev nedlagt og deporteret.

Muligheden for væbnet opstand var derfor sjældent til stede, og var muligheden der, var valget om væbnet oprør forbundet med svære dilemmaer. Skulle man f.eks. gøre noget, der sandsynligvis ville koste ens eget liv, måske også ens families liv? Eller skulle man gøre noget, der måske gik imod, hvad flertallet af jøder mente, var den bedste strategi til overlevelse? Og var det rimeligt at bruge penge på indsmugling af våben i stedet for mad i en sultende ghetto?

Mark Edelman (f. 1919, d. 2009) var polsk jøde og medlem af den jødiske modstandsbevægelse i Warszawa-ghettoen. Efter tyskerne i september 1942 havde sendt størstedelen af ghettoens beboere til udryddelseslejren Treblinka, var Mark blandt de tilbageværende 60.000 jøder i ghettoen. Her forberedte de sig på modstand, når tyskerne kom tilbage for at sende dem videre.

Da tyskerne i april 1943 ville tømme Warszawa-ghettoen, blev de mødt af væbnet jødisk modstand, der varede i tre uger. Da tyskerne til sidst satte ild til ghettoens bygninger, flygtede Mark gennem kloaksystemet over til den ariske (ikke-jødiske, dvs. den polske) del af Warszawa. Mark overlevede Holocaust og har givet interviews om livet i Warszawa-ghettoen og opstanden i april 1943.

Interviews med Mark Edelberg om opstanden i Warszawa-ghettoen

"Så indsamlede vi våbnene. Vi smuglede dem ind fra den ariske side. [...]"

Hvor meget betalte vi for en pistol?

Mellem 3000 og 15.000. Jo tættere april nærmede sig, jo dyrere; markedet tilpassede sig den øgede efterspørgsel.

Og hvor meget kostede det så at smugle en jøde ud til den ariske side?

Mellem 2000 og 4000. Alle slags priser. Det afhæng af, om personen så jødisk ud, om personen talte med accent og af, om det var en mand eller kvinde.

Det betød, at for den samme pris for en pistol, ville det også have været muligt at smugle 1-3 personer ud om måneden.

Hvis du var blevet bedt om at tage stilling; en pistol eller et menneskes liv ... Men sådan et valg blev aldrig formuleret.

Måske var det også for det bedste."⁶²

"Vi vidste godt, at vi ikke havde nogen chance for at vinde.

Vi kæmpede simpelthen for ikke at lade tyskerne alene vælge tid og sted for vores død.

Vi vidste, at vi skulle dø. Ligesom alle de andre, der blev sendt til Treblinka. Deres død var langt mere heroisk.

Vi vidste ikke, hvornår vi ville tage en kugle.

De måtte forholde sig til den visse død, klædt nøgne i et gaskammer eller stående ved kanten af en massegrav og vente på en kugle i baghovedet.

Det var lettere at dø i kamp end i et gaskammer."⁶³

<p>Hvilke dilemmaer beskriver Mark ved at forberede en væbnet modstand? Hvad fortæller det om forholdene i Warszawas ghetto?</p>	
<p>Hvad kæmpede Mark og de andre for? Hvad ville de have ud af det?</p>	
<p>Hvad tror I, at Mark mener med, at det var lettere at dø i kamp end i et gaskammer?</p>	

Mordechai Anielewicz (f. 1919, d.1943) var en polsk jøde, der blev placeret i Warszawas ghetto i april 1940. I april 1943 ledte han opstanden i Warszawa-ghettoen. Denne opstand blev den største jødiske opstand under Holocaust.

Opstanden i Warszawa-ghettoen varede fra 19. april til 16. maj 1943, hvorefter tyskerne brændte ghettoen og nedkæmpede opstanden. Jøderne blev enten skudt eller sendt videre til udryddelseslejrene. Det lykkedes dog enkelte at flygte til den ariske del af Warszawa. Mordechai blev skudt under opstanden 8. maj 1943.

Sidste brev fra Mordechai Anielewicz, skrevet 19. april 1943

"Hvad vi netop har oplevet kan ikke beskrives med ord.

Der er sket noget, som overgik vores vildeste fantasi.

Tyskerne flygtede ud af ghettoen to gange.

En af vores divisioner holdt ud i 40 minutter, en anden i over 6 timer.

Den mine, vi havde begravet i børstemagerområdet, eksploderede. Flere af vores grupperinger angreb de flygtende tyskere.

Vi mistede ikke særligt mange. Yechiel blev dræbt. Han blev dræbt som en soldat og en helt af en maskinpistol.

Jeg føler, at store ting skal til at ske nu, at det vi nu har igangsat er af enorm værdi. [...]

Min store drøm er blevet til virkelighed!

Selvforsvar i ghettoen er en realitet. Væbnet jødisk modstand og hævn er blevet udført. Jeg har bevidnet jøders fantastiske og heroiske kamp.¹⁶⁴

<p>Hvad handler Mordechais brev om? Hvem tror I, brevet var skrevet til?</p>	
<p>Prøv at beskrive og forklare stemningen i brevet? Hvordan passer det med den situation, som brevet er blevet til i?</p>	
<p>Hvorfor tror I, at Mordechai gjorde noget ud af at fremhæve, at hans ven Yechiel blev dræbt som en soldat af en maskinpistol?</p>	
<p>Nogle historikere mener, at ghetto-opstandenes succes ikke skal bedømmes ud fra, om jøderne tabte eller vandt kampen, men ud fra det faktum, at det overhovedet lykkedes at skabe væbnede opstande under så ekstreme forhold. Hvad mener I?</p>	

Simcha Rotem, (f. 1924, d. 2018), var polsk jøde, der blev placeret i Warszawa-ghettoen i 1941. Her blev han hurtigt en del af modstandsbevægelsen, og under opstanden i Warszawa-ghettoen i april 1943 hjalp han en del af de kæmpende modstandsfolk med at slippe ud af ghettoen gennem kloakkerne, da det stod klart, at tyskerne ville brænde ghettoen ned til grunden.

Simcha overlevede Holocaust. Han blev interviewet af den franske filmstruktur Claude Lanzmann, der lavede en dokumentarfilm om Holocaust.

Interview med Simcha Rotem om opstanden i Warszawa

"I kampens tre første dage havde jøderne overtaget. Tyskerne trak sig straks tilbage mod ghettoens udgang, de slæbte i dusinvis af sårede med sig.

Fra det øjeblik angreb de kun udefra, luftangreb og artilleri.

Vi kunne ikke forsvare os mod luftangrebene og især ikke mod den måde, hvorpå de satte ild til ghettoen. Ghettoen var ikke andet end ild og flammer. [...]

Jeg tror, at menneskenes sprog er ude af stand til at beskrive den rædsel, som vi oplevede i ghettoen.

I ghettoens gader, hvis man overhovedet kunne tale om gader, for der var ikke flere gader, måtte vi skæve over bunker af lig, som hobede sig op oven på hinanden.

Vi kunne ikke længere komme nogen steder, og udover kampen mod tyskerne kæmpede vi mod sulten, mod tørsten, vi havde ingen kontakt med verden udenfor, vi var fuldstændig isoleret og afskåret fra omverdenen.

Vi var i en sådan tilstand, at vi til slut holdt op med at se noget formål med at forsætte kampen.

Vi planlagde et gennembrud ud til den ariske del af Warszawa, uden for ghettoen. [...]

Det var meget tidligt om morgenen, pludselig befandt vi os på gaden i fuldt dagslys.

Forestil Dem engang en 1. maj med masser af solskin, vi var målløse over at befinde os midt blandt almindelige mennesker på gaden – vi som kom fra en anden planet.

Omkring ghettoen var der altid nogle meget mistænksomme polakker, der fangede jøderne. Ved et mirakel slap vi fra dem.

I den ariske del af Warszawa forsatte livet på en helt naturlig måde og helt normalt som før i tiden. Cafeerne var åbne som de plejede, restauranterne, busser, sporvognene, biograferne var åbne.

Ghettoen var en isoleret ø midt i det normale liv.¹⁶⁵

Hvilket indtryk af opstanden i Warszawa-ghettoen får I, når I læser Simchas beretning?	
Hvad tror I, Simcha mener med, at menneskenes sprog er ude af stand til at beskrive den rædsel, som de oplevede i ghettoen?	
Hvorfor er det så underligt for Simcha og de andre at komme ud på den ariske side af Warszawa? Hvad fortæller det om ghettoen i Warszawa?	

Czesław Miłosz (f. 1911, d. 2004) var polsk digter og forfatter. Under krigen boede han i det besatte Warszawa, hvor han var en del af den polske undergrundsbevægelse. I april 1943 blev han vidne til opstanden i ghettoen fra den ariske side af byen.

Czeslaw skrev bl.a. et digt, der beskrev, hvordan ghettoen brændte, mens den omgivende by fortsatte livet. I byens Krasinski-park havde man direkte udsigt til ghettoen fra parkens karruseller og forlystelser.

Czesław Miłoszs digt om opstanden i Warszawas ghetto i april 1943

*Sorte flager fra branden
drev af og til henover – med brisen
og karrusellens ryttere
fangede kronblade i luften.
Den samme hede vind
løftede pigernes skørter,
og latteren lød fra mængden
hin yndige søndag i Warszawa.⁶⁶*

Hvad får digtet jer til at tænke på?	
Hvad tror I, at Czesław vil sige med sit digt?	

Hirsch Glick (f. 1920, d. 1944) var estisk jøde, digter og med i Vilnius-ghettoens modstandsbevægelse. Inspireret af rygterne om opstanden i Warszawa-ghettoen skrev Hirsch Glick i sommeren 1943 en sang til den jødiske partisanbevægelse, 'Zog nit keyn mol', der betød 'Sig aldrig'. Sangen nåede andre jødiske partisanbevægelser i Østeuropa, der tog sangen til sig som et fælles symbol på jødisk modstand og partisanbevægelse. Hirsch blev skudt af nazisterne i 1944.

Uddrag af Hirsch Glick's sang "Sig aldrig" fra 1943

Sig aldrig, at du går på din sidste vej, selvom blyholdig himmel blokerer for blå dage.

Vores længselsfulde time vil endnu komme, vore skridt vil tromme – vi er her!

[...]

Morgensolen vil lyse vores dag, og i går forsvinder med vores fjende.

Men hvis solen forsinker at stå op ved daggry,

Så lad denne sang være et kodeord for de kommende generationer.

Denne sang er skrevet med vores blod, ikke med bly. Det er ikke en sang om en fri fugl, der flyver over hovedet.

Midt i smuldrende mure sang et folk denne sang,

Med granater i deres hænder.

Så sig aldrig, at vejen nu slutter for dig, selvom himlen af bly blokerer dage med blå.

Vores længselsfulde time vil endnu komme – vores skridt vil tromme – vi er her!⁶⁷

<p>Beskriv stemningen i sangen.</p>	
<p>Hvorfor tænker I, at Hirsch gentager verset "Vores længselsfulde time vil endnu komme, vore skridt vil tromme – vi er her!"? Hvad vil han sige med det?</p>	
<p>Hvorfor skrev Hirsch sangen, og hvad blev den brugt til under Holocaust? Hvad fortæller det jer om Holocaust?</p>	